

Sygn. akt II UK 247/08

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 11 marca 2009 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Jerzy Kuźniar (przewodniczący)

SSN Romualda Spyt

SSN Małgorzata Wrębiakowska-Marzec (sprawozdawca)

w sprawie z wniosku J. P.

przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych

o emeryturę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy, Ubezpieczeń

Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 11 marca 2009 r.,

skargi kasacyjnej organu rentowego od wyroku Sądu Apelacyjnego

z dnia 6 grudnia 2007 r.,

- I. **uchyla zaskarżony wyrok i oddala apelację wnioskodawcy od wyroku Sądu Okręgowego - Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z dnia 20 listopada 2006r.,**
- II. **nie obciąża wnioskodawcy kosztami postępowania kasacyjnego.**

U z a s a d n i e

Wyrokiem z dnia 20 lutego 2007 r. Sąd Okręgowy oddalił odwołanie J. P. od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z dnia 20 listopada 2006 r., którą odmówiono wnioskodawcy prawa do emerytury z tytułu pracy w szczególnych warunkach. Podstawę rozstrzygnięcia stanowiły następujące ustalenia faktyczne.

Wnioskodawca, ur. 27 września 1946 r., złożył w dniu 20 września 2006 r. wniosek o emeryturę, wskazując 43 lata, 11 miesięcy i 22 dni okresów składkowych i nieskładkowych. W okresie od 19 listopada 1964 r. do 20 września 1969 r. wnioskodawca był zatrudniony w Fabryce Wyrobów Metalowych w pełnym wymiarze czasu jako robotnik transportu - ustawiacz maszyn i urządzeń odlewniczych, przy czym praca ta stanowiła pracę w szczególnych warunkach. W okresie zatrudnienia, od 25 kwietnia 1967 r. do 17 kwietnia 1969 r. wnioskodawca odbywał zasadniczą służbę wojskową, po ukończeniu której powrócił do pracy u tego samego pracodawcy na poprzednie stanowisko. Okres powyższego zatrudnienia, z wyłączeniem czasu służby wojskowej, wraz z dalszymi okresami pracy w szczególnych warunkach stanowi łącznie 13 lat, 7 miesięcy i 13 dni.

W tak ustalonym stanie faktycznym, Sąd Okręgowy uznał, że wnioskodawca nie spełnia warunków określonych w art. 32 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz. U. z 2004 r., Nr 39, poz. 353 ze zm., zwanej dalej ustawą o emeryturach i rentach lub ustawą) oraz § 4 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r. w sprawie wieku emerytalnego pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze (Dz.U. Nr 8, poz. 43 ze zm., zwanego dalej rozporządzeniem), albowiem nie legitymuje się 15-letnim okresem zatrudnienia w warunkach szczególnych. Do okresu takiej pracy nie wlicza się okresu zasadniczej służby wojskowej. Zgodnie z art. 120 ust. 1 i 3 ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony RP (jednolity tekst: Dz.U. z 2004 r. Nr 241, poz. 2416), okres odbywania przez pracownika czynnej służby wojskowej, pod warunkiem podjęcia pracy w ciągu 30 dni u pracodawcy, który zatrudniał go w dniu powołania do służby wojskowej, wlicza się do okresu zatrudnienia u tego pracodawcy w zakresie wszystkich uprawnień wynikających ze

stosunku pracy. Natomiast pracownikowi, który pracę u poprzedniego pracodawcy podjął po upływie 30 dni, okres odbywania czynnej służby wlicza się tylko do okresu zatrudnienia, od którego zależy wymiar urlopu wypoczynkowego, odprawy pośmiertnej oraz uprawnienia emerytalno-rentowe. Wskazane przepisy nie dają zatem podstaw do wliczenia służby wojskowej do okresu pracy w szczególnych warunkach, nie przewidują tego również przepisy rozporządzenia z dnia 7 lutego 1983 r.

Wyrokiem z dnia 6 grudnia 2007 r. Sąd Apelacyjny zmienił zaskarżony wyrok i poprzedzając go decyzję organu rentowego w ten sposób, że przyznał wnioskodawcy prawo do wcześniejszej emerytury od dnia 27 września 2006 r.

W ocenie Sądu drugiej instancji, kwestia „wliczalności” służby wojskowej do pracy w szczególnych warunkach nie była interpretowana jednolicie. W szczególności w wykładni prezentowany był pogląd, że warunki uzyskania świadczeń emerytalnych są materią prawa ubezpieczeń społecznych, które kompleksowo normuje tę kwestię. Przepisy te, w szczególności art. 6 ust. 1 pkt 4 ustawy o emeryturach i rentach, uznają okres czynnej służby wojskowej w Wojsku Polskim lub okresy jej równorzędne albo okresy zastępczych form tej służby za okresy składkowe, uwzględniane w ogólnym stażu emerytalnym, nie przewidują natomiast „wliczalności” czynnej służby wojskowej do okresów pracy w szczególnych warunkach, o jakiej mowa w art. 32 ust. 2 ustawy oraz w wykazach A i B rozporządzenia. Wyrazem takiego stanowiska jest wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 17 października 2002 r., III AUa 249/01 (Prawo Pracy 2003 nr 11, str. 42). Najnowsze orzecznictwo Sądu Najwyższego prezentuje jednak odmienną wykładnię. W wyroku z dnia 6 kwietnia 2006 r., II UKN 5/06 (OSNP 2007, Nr 7-8, poz. 108), dotyczącym identycznej z niniejszą sprawą kwestii spornej, Sąd Najwyższy wskazał, że okres zasadniczej służby wojskowej odbytej w czasie trwania stosunku pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze zalicza się do stażu pracy wymaganego do nabycia prawa do emerytury z art. 32 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach, jeżeli pracownik w ustawowym terminie zgłosił swój powrót do tego zatrudnienia. Wprawdzie wnioskodawca służbę wojskową odbywał w okresie obowiązywania ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony PRL, jednak i w tej ustawie w art. 108 (według

brzmienia obowiązującego w okresie służby odbywanej przez wnioskodawcę) zawarto podobne jak poprzednio sformułowanie o zaliczaniu – w sytuacji podjęcia pracy w ciągu 30 dni u uprzednio zatrudniającego pracodawcy – okresu odbytej służby wojskowej do okresu zatrudnienia w zakresie wszelkich uprawnień związanych z zatrudnieniem.

W skardze kasacyjnej od powyższego wyroku organ rentowy zarzucił naruszenie prawa materialnego przez jego błędną wykładnię, a mianowicie art. 32 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach w związku z § 4 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 7 lutego 1983 r., przez przyznanie wnioskodawcy prawa do wcześniejszej emerytury „dzięki wliczeniu do okresu pracy w warunkach szczególnych dwuletniego okresu odbywania zasadniczej służby wojskowej, nieznajdującego żadnego uzasadnienia w obowiązujących przepisach”.

Wskazując na powyższy zarzut skarżący wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości i oddalenie apelacji wnioskodawcy, ewentualnie o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości i przekazanie sprawy Sądowi drugiej instancji do ponownego rozpoznania.

W uzasadnieniu skargi kasacyjnej podniesiono, że stanowiący podstawę zaskarżonego orzeczenia wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 kwietnia 2006 r., III UK 5/06 odnosi się do stanu prawnego regulowanego przez art. 125 ustawy z dnia 30 stycznia 1959 r. o powszechnym obowiązku wojskowym, którego brzmienie nie odpowiada brzmieniu obowiązującego w trakcie odbywania służby wojskowej przez wnioskodawcę art. 108 ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony RP. Wykładnia gramatyczna tych przepisów wskazuje, że w treści drugiej z przytoczonych ustaw pominięte zostały wyraźnie prace w szczególnych warunkach, do których żołnierzom zasadniczej służby wojskowej przeniesionym do rezerwy można by było zaliczać okres ich służby wojskowej. W konsekwencji wnioskodawcy można co najwyżej zaliczyć do pracy w szczególnych warunkach okres odbywania służby wojskowej w czasie obowiązywania art. 125 ustawy z dnia 30 stycznia 1959 r., to jest od 25 kwietnia do 28 listopada 1967 r., co jednakże nie jest wystarczające do wykazania przez niego łącznie 15-letniego okresu wykonywania takiej pracy.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje.

Skarga kasacyjna zawiera usprawiedliwione zarzuty.

Z przepisu art. 316 § 1 k.p.c. wynika ogólna zasada obowiązująca w postępowaniu cywilnym, zgodnie z którą podstawą rozstrzygnięcia roszczenia jest stan rzeczy istniejący w chwili zamknięcia rozprawy, przy czym nie budzi wątpliwości, że sformułowanie „stan rzeczy” obejmuje również stan prawny w zakresie prawa materialnego. Nie oznacza to nic innego jak to, że wydając wyrok sąd stosuje obowiązujące w chwili zamknięcia rozprawy przepisy prawa materialnego. Na gruncie spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych reguła ta doznaje weryfikacji z tego względu, że postępowanie sądowe w tych sprawach wszczynane jest na skutek odwołania wniesionego od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, które zastępuje pozew. Postępowanie to ma zatem charakter odwoławczy, a jego przedmiotem jest ocena zgodności z prawem wydanej decyzji. Przyjmuje się więc, że co do zasady badanie przez sąd legalności decyzji i orzekanie o niej możliwe jest tylko przy uwzględnieniu stanu faktycznego i prawnego istniejącego w chwili jej wydania (por. między innymi wyroki z dnia 10 marca 1998 r., II UKN 555/97, OSNAPiUS 1999, nr 5, poz. 181; z dnia 20 maja 2004 r., II UK 395/03, OSNP 2005, nr 3, poz. 43; z dnia 25 stycznia 2005 r., I UK 152/04, OSNP 2005, nr 17, poz. 273; z dnia 2 lutego 2007 r., III UK 25/07, OSNP 2008 nr 19-20, poz. 293). Reguła wyrażona w art. 316 § 1 k.p.c. nie znajduje zastosowania wówczas, gdy przepisy przejściowe nakazują stosowanie przepisów dotychczasowych bądź gdy doznaje ona wyłączenia przez przepisy prawa materialnego o charakterze szczególnym.

Nie budzi wątpliwości, że wszystkie warunki wymagane do nabycia prawa do emerytury w niższym wieku emerytalnym wnioskodawca mógł spełnić dopiero z dniem osiągnięcia wieku 60 lat, a więc pod rządami ustawy o emeryturach i rentach (art. 100 ustawy). Spełnienie przez niego warunków do nabycia prawa do spornego świadczenia należy zatem rozpatrywać w kontekście art. 186 ust. 2 pkt 1 tej ustawy, nakazującego stosowanie jej przepisów do wniosków złożonych począwszy od dnia wejścia w życie ustawy. Przepis art. 32 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach stanowi, że ubezpieczonym urodzonym przed dniem 1 stycznia 1949 r., będącym pracownikami, o których mowa w ust. 2-3, zatrudnionymi w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze, przysługuje emerytura w wieku

niższym niż określony w art. 27 pkt 1. W myśl ust. 2 powołanego artykułu, dla celów ustalenia uprawnień, o których mowa w ust. 1, za pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach uważa się pracowników zatrudnionych przy pracach o znacznej szkodliwości dla zdrowia oraz o znacznym stopniu uciążliwości lub wymagających wysokiej sprawności psychofizycznej ze względu na bezpieczeństwo własne i otoczenia. Z kolei ust. 3 art. 32 określa kategorie pracowników, których uważa się za zatrudnionych w szczególnym charakterze dla celów ustalania uprawnień, o których mowa w ust. 1 tego artykułu, wymieniając w pkt 6 spośród osób odbywających służbę wojskową jedynie żołnierzy zawodowych. Zgodnie z art. 32 ust. 4 ustawy, wiek emerytalny, o którym mowa w ust. 1, rodzaje prac lub stanowisk oraz warunki, na podstawie których osobom wymienionym w ust. 2 i 3 przysługuje prawo do emerytury, ustala się na podstawie przepisów dotychczasowych. W uchwale składu siedmiu sędziów z dnia 13 lutego 2002 r., III ZP 30/01 (OSNAPiUS 2002 nr 10, poz. 243) Sąd Najwyższy wyjaśnił, że za dotychczasowe przepisy należy uważać przepisy rozporządzenia z dnia 7 lutego 1983 r. i to wyłącznie w zakresie regulowanym przez ustawę o emeryturach i rentach, a więc wieku emerytalnego, rodzaju prac lub stanowisk, oraz warunków, na jakich osobom wykonującym prace określone w ust. 2 i 3 art. 32 tej ustawy przysługuje prawo do emerytury. Odbywanie zasadniczej (czynnej) służby wojskowej nie zostało objęte ani przepisami rozporządzenia, ani stanowiącymi jego załącznik wykazami. Już tylko to stwierdzenie pozwala na uznanie zasadności zarzutów kasacyjnych, jeśli się dodatkowo uwzględni, że wcześniejsza emerytura jest dla powszechnego systemu świadczeń emerytalnych „instytucją” wyjątkową, określającą szczególne uprawnienia uprzywilejowanego kręgu podmiotów. W wyroku z dnia 22 lutego 2007 r., I UK 258/06 (OSNP 2008 nr 5-6, poz. 81) Sąd Najwyższy stwierdził, że zawarcie przez ustawodawcę w zamkniętym katalogu wykazu pracowników zatrudnionych w szczególnym charakterze wyłącza możliwość jego rozszerzenia w procesie stosowania prawa. Możliwość odstępstwa od zasady powszechnej zwłaszcza ze względu na przesłankę szczególnego charakteru zatrudnienia – pozostaje atrybutem władzy ustawodawczej, a nie sądowniczej. To trafne stanowisko należy również odnieść do uznania przez ustawodawcę za pracowników zatrudnionych w szczególnych warunkach tych tylko

pracowników, którzy wykonywali prace o znacznej szkodliwości dla zdrowia oraz o znacznym stopniu uciążliwości lub wymagające wysokiej sprawności psychofizycznej ze względu na bezpieczeństwo własne lub otoczenia. Te właśnie kryteria pozwalają bowiem na ocenę wpływu warunków zatrudnienia na wcześniejszą utratę zdolności do jego wykonywania, co stanowi o istocie prawa do emerytury w niższym wieku emerytalnym.

Sąd drugiej instancji oparł swoje rozstrzygnięcie na poglądzie wyrażonym przez Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 6 kwietnia 2006 r., III UK 5/06 (OSNP 2007 nr 7-8, poz. 434), zgodnie z którym okres zasadniczej służby wojskowej odbytej w czasie trwania stosunku pracy w szczególnych warunkach lub w szczególnym charakterze zalicza się do stażu pracy wymaganego do nabycia prawa do emerytury w niższym wieku emerytalnym (art. 32 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach), jeżeli pracownik w ustawowym terminie zgłosił swój powrót do tego zatrudnienia. Zdaniem Sądu Apelacyjnego, pogląd ten znajduje zastosowanie do sytuacji wnioskodawcy, gdyż przepis art. 108 ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (jednolity tekst: Dz.U. z 2004 r. Nr 241, poz. 2416 ze zm., zwanej dalej ustawą o powszechnym obowiązku obrony) w brzmieniu obowiązującym w dacie odbywania przez wnioskodawcę zasadniczej służby wojskowej, zawierał uregulowanie podobne do zawartego w art. 125 ustawy z dnia 30 stycznia 1959 r. o powszechnym obowiązku wojskowym (jednolity tekst: Dz.U. z 1963 r. Nr 20, poz. 108).

Sąd Najwyższy w składzie rozpoznającym niniejszą skargę kasacyjną opowiada się za stanowiskiem wyrażonym w powołanej wyżej uchwale z dnia 13 lutego 2002 r., iż przez przepisy dotychczasowe w rozumieniu art. 32 ust. 4 ustawy o emeryturach i rentach należy rozumieć przepisy rozporządzenia z dnia 7 lutego 1983 r. i to wyłącznie w zakresie określenia wieku emerytalnego, rodzaju prac lub stanowisk oraz warunków, na podstawie których przysługuje prawo do emerytury. Zakres wskazanego odesłania nie obejmuje więc możliwości zaliczania na podstawie kiedykolwiek poprzednio obowiązujących przepisów okresu odbywania zasadniczej służby wojskowej do okresu wykonywania pracy w szczególnych warunkach, której definicję dla celów ustalania uprawnień emerytalnych zawiera art. 32 ust. 2 ustawy.

Nawet gdyby uznać za trafny pogląd Sądu drugiej instancji odnośnie do wymogu stosowania regulacji prawnych obowiązujących w okresie odbywania przez wnioskodawcę zasadniczej służby wojskowej, to – wbrew stanowisku tego Sądu – treść art. 108 ust. 1 ustawy o powszechnym obowiązku obrony w brzmieniu obowiązującym przed dniem 1 stycznia 1975 r. nie zawierała uregulowania „podobnego” do zawartego w art. 125 ustawy o powszechnym obowiązku wojskowym. O ile bowiem ten pierwszy stanowił o zaliczaniu okresu odbytej służby wojskowej do okresu zatrudnienia w zakresie wszelkich uprawnień związanych z zatrudnieniem, pracownikom, którzy po odbyciu służby podjęli – w zakreślonym ustawowo terminie – zatrudnienie w tym samym zakładzie pracy, w którym byli zatrudnieni przed powołaniem do służby, albo w tej samej gałęzi pracy, to w świetle drugiego z nich – pracownikowi, który zgłosił się do pracy w określonym ustawowo terminie, okres odbytej służby wojskowej zaliczało się do okresu zatrudnienia w zakresie wszelkich uprawnień uzależnionych od ilości lat pracy albo od ciągłości pracy w danym zawodzie lub służbie bądź w szczególnych warunkach, od których zależało nabycie tych uprawnień. Można więc zasadnie argumentować, że skoro z mocy art. 125 ustawy o powszechnym obowiązku wojskowym okres służby wojskowej podlegał zaliczeniu do okresu zatrudnienia w zakresie wszelkich uprawnień uzależnionych od pracy w szczególnych warunkach, to dotyczyło to także uprawnień wynikających z zabezpieczenia społecznego. Taka interpretacja znajdowała zresztą potwierdzenie w brzmieniu § 5 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 10 września 1956 r. w sprawie zaliczania pracowników do kategorii zatrudnienia (Dz.U. Nr 39, poz. 176 ze zm.) w związku z art. 8 ust. 1 pkt 4 dekretu z dnia 25 czerwca 1954 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 30, poz. 116 ze zm.), stanowiących o zaliczaniu okresu służby w Wojsku Polskim tak jak zatrudnienia w I kategorii zatrudnienia, jeżeli pracownik bezpośrednio przed tym okresem wykonywał zatrudnienie w tej kategorii.

Obowiązująca od dnia 29 listopada 1967 r. ustawa o powszechnym obowiązku obrony w art. 108 ust. 1 stanowiła jedynie o zaliczaniu okresu odbytej służby wojskowej do wszelkich uprawnień związanych z zatrudnieniem, przez które należy rozumieć uprawnienia wynikające ze stosunku pracy, a nie z systemu zabezpieczenia społecznego. Pozostawało to również w ścisłym związku ze zmianą

stanu prawnego w tym ostatnim zakresie. Z dniem 1 stycznia 1968 r. weszła w życie ustawa z dnia 23 stycznia 1968 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. Nr 3, poz. 6 ze zm.), w której w art. 11 ust. 2 zawarty został zamknięty katalog rodzajów prac zaliczonych do pierwszej kategorii zatrudnienia (pracownicy zatrudnieni pod ziemią, w warunkach szkodliwych dla zdrowia, na statkach żeglugi powietrznej, na statkach morskich w żegludze międzynarodowej i w polskim ratownictwie okrętowym, w stocznjach morskich na niektórych stanowiskach pracy bezpośrednio przy budowie i remoncie statków morskich, w charakterze nauczycieli, w zespołach formujących szkło), obejmującej nadto zawodową i nadterminową służbę wojskową (art. 9 ust. 2). Ustawa ta w art. 11 ust. 4 udzielała Radzie Ministrów upoważnienia do określenia w drodze rozporządzenia, jakie prace wykonywane przez pracowników wymienionych w ust. 2 tego artykułu uzasadniają zaliczenie do pierwszej kategorii zatrudnienia, oraz warunków wymaganych do uzyskania emerytury lub renty inwalidzkiej dla pracowników tej kategorii. W tym więc tylko zakresie zachowały moc przepisy powołanego wyżej rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 10 września 1956 r., wydanego na podstawie zawartej w art. 10 ust. 2 dekretu z dnia 25 czerwca 1954 r. delegacji do określenia rodzaju prac objętych I kategorią oraz warunków zaliczania pracowników do tej kategorii. Co prawda w myśl art. 127 ust. 3 ustawy o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin, do czasu wydania przepisów wykonawczych przewidzianych w ustawie, przepisy wydane na podstawie dekretu z dnia 25 czerwca 1954 r. zachowały moc, jednakże ze zmianami wynikającymi z ustawy. Oznacza to, że § 5 rozporządzenia z dnia 10 września 1956 r., określający warunki zaliczania do okresu zatrudnienia w I kategorii między innymi okresu służby wojskowej, utracił moc. W konsekwencji, w obowiązującym po dniu 31 grudnia 1967 r. stanie prawnym brak było przepisu zezwalającego na zaliczenie okresu zasadniczej służby wojskowej do okresu zatrudnienia w szczególnych warunkach, od którego zależy nabycie prawa do emerytury w niższym wieku emerytalnym.

Z powyższych względów Sąd Najwyższy orzekł jak w wyroku na podstawie art. 398¹⁶ zdanie pierwsze k.p.c.

